

A várossá nyilvánítás problematikája és a várossá válás jelentősége az önkormányzatok szemszögéből

KISS ÉVA¹

Bevezetés

A hazai urbanizációban, amellyel már számos tanulmány foglalkozott mindig központi helyet foglalt el a várossá nyilvánítás problematikája. Ugyanis szakmai berkekben az egyik legvitatottabb kérdés volt, hogy mi alapján legyen egy település város, és hogy szükség van-e egyáltalán a várossá válás szabályozására. A válaszok milyensége pedig elsősorban a mindenkori politikai, adminisztratív érdekvizonyoktól és a társadalmi, gazdasági helyzettől függött, amelyek megnehezítették vagy megkönnyítették a szigorúbb vagy enyhébb feltételek, szabályozások érvényesítése révén a városi cím megszerzését. E lényegében „felülről” determinált folyamatban ez idáig nem került sor az „alul levők”, a települések, ill. a városok és a várossá válni szándékozók véleményének a megismerésére, tulajdonképpen „nélkülük döntöttek róluk.” Annak vizsgálata sem kapott eddig különösebb figyelmet, hogy milyen tényezők motiválják a várossá válást, és hogy hogyan hat a városi cím a település életére, fejlődésére, vagyis hogy mit jelent a városi rang. Mindezek előtérbe helyeződését és részletesebb vizsgálatát főleg az utóbbi másfél évtized nagyarányú városodása is indokolta teszi, amihez a rendszerváltozás is markánsan hozzájárult.

Az előbbieket szem előtt tartva tehát e tanulmány alapvető célja a várossá nyilvánítás szabályozórendszerének és a várossá válás jelentőségének értékelése az önkormányzatok körében végzett kérdőíves felmérés segítségével. Az önkormányzatoknak feltett kérdésekkel azt vizsgáltuk, hogyan vélekednek az „új” (a rendszerváltozás után várossá lett) városok a szabályozás mechanizmusának, kritériumainak változásáról és milyen szerepet tulajdonítanak a várossá válásnak a település további sorsában, miben látják a városi cím tartalmát, megszerzésének fontosságát. Lényegében ezekre koncentrálni fogalmazódtak meg azok a kérdések, amelyekkel összefüggésben először fejezték ki véleményüket az önkormányzatok. Éppen ezért e munka keretében elsősorban az 1993-ban és 1995-ben lebonyolított empirikus kutatás tapasztalatait összegzem.

Az 1993. évi kérdéscsoportok elsősorban a várossá válás szabályozásának és szempontjainak a véleményezésére, értékelésére irányultak, míg az 1995. évi várossá válás hatásának, lakossági fogadtatásának a feltárására, a várossá válás előtti és utáni állapot összevetésére koncentráltak. Az előbbi alkalommal az összes 1989. január 1. és 1993. január 1. között várossá nyilvánított települést, együttesen 56-ot és 12 akkor még várhatóan várossá váló települést (Abony, Ibrány, Jászfényszaru, Kecel, Lajosmizse, Máriapócs, Mindszent, Nagyhalász, Pécsvárad, Polgár, Tiszaföldvár, Tótkomlós) kérdeztem meg, amelyek mindegyike elnyerte azóta már a városi rangot. Ténylegesen azonban csak 32 (47%) válaszolt közülük, 28 a városokból (Aszód, Balatonalmádi, Balatonlelle, Balatonboglár, Balamazújváros, Biharkeresztes, Csenger, Dabas, Fonyód, Füzesabony, Gárdony, Hajdúdorog, Jászapáti, Jászárokszállás, Kunhegyes, Letenye, Lőrinci, Mezőcsát, Mezőberény, Monor, Mórahalom, Nyergesújfalu, Putnok, Pétervására, Rétság, Sajószentpéter, Tab, Újfehértó) és 4 az egykori „városesélyes” településekből (Jászfényszaru, Kecel, Lajosmizse, Tiszaföldvár). Ezek az akkori városállomány durván egyhatodát reprezentálták.

¹ MTA Földrajztudományi Kutató Intézet, 1062 Budapest, Andrassy út 62.

1995-ben az 1990. január 1. és 1995. január 1. között várossá lett 28 településhez még 22, 1989-ben várossá vált települést választottunk ki, hogy együttesen 50 legyen a számuk. Ám körükből csak 18 (36%) volt hajlandó a kérdőívekre válaszolni, ami a városok kb. egytizedének felelt meg. Ezek véletlenül fele-fele arányban az 1989-ben várossá váltakból (Hajdúdorog, Letenye, Mezőhegyes, Monor, Nyergesújfalú, Putnok, Pétervárasza, Rétság, Tab) és az 1990 és 1995 között várossá nyilvánítottakból (Abony, Balatonlelle, Balatonföldvár, Hévíz, Jászfényszaru, Kecel, Lőrinci, Mindszent, Téglás) kerültek ki. Közöttük 12 olyan település is van, amelyek már az első vizsgálatban is részt vettek. Mindkét időpontban a települések kiválasztásának döntő szempontját képezte, hogy azokat vonjuk be, amelyek a közelmúltban lettek városok vagy rövidesen azok lesznek, mivel feltételezhető volt, hogy azok rendelkeznek a leginkább friss tapasztalatokkal, bennük még elevebben élnek a várossá válással kapcsolatos élmények, álláspontok, jobban meg tudják ítélni a hatását a település életére.

Az empirikus kutatás eredményeinek közreadása nemcsak a várossá nyilvánításban szerepet játszó intézmények, szakemberek, azaz a döntéshozók munkáját segítheti, hanem hozzájárulhat a még várossá válni szándékozó települések, a pályázók lehetőségeinek, esélyének a reálisabb számbavételéhez is, hiszen a különféle becslések, prognózisok szerint még mindig kb. 30–50 település jöhet szóba mint potenciális város (SZIGETI E. 1994).

A várossá nyilvánítás szabályozása, kritériumai és motiváló erői

Történeti áttekintés

Az alábbi vázlatos történeti visszapillantás egyöntetűen azt igazolja, hogy igen hosszú és rögzös utat tettünk meg a most érvényben levő szabályozásig, mivel annak módja és feltételei szinte állandóan változtak több-kevesebb mértékben.

Magyarországon a város jogi értelemben vett megfogalmazására csak a 20. sz. elejétől történtek kísérletek, aminek a legfőbb magyarázatát az adta, hogy az 1886. évi XXI. és az 1886. évi XXII. törvénycikk szerint a város, mint önálló típus nem létezett, mert a jog csak törvényhatóságokat és községeket különböztetett meg. Várost „csinálni”, várost fejleszteni pedig csak akkor lehet, ha ismertek a várossá válás szempontjai és jól definiált a város fogalma.

EREKY István álláspontja 1932-ben az volt, hogy „...jogilag városnak kell tekinteni minden olyan községet, amelyben az önkormányzat hatásköre, szervezete és szerveinek a nem községi szervekhez való viszonya az átlagosnál nagyobb népességszámnak és népsűrűségnek, a fejlettség magasabb színvonalán álló gazdasági és kulturális életnek s a község nagyobb politikai jelentőségének a hatása alatt kisebb vagy nagyobb módosuláson megy át.” (HENCZ A. 1973). EGYED István 1938-ban úgy vélekedett, hogy a városi jelleget „...elsősorban a nagyobb lakosságszám és ezen lakosságcsoporthoz aránylag kisebb területen való összetorlódása, azaz népsűrűsége biztosítja. De a városi jelleg megállapításánál további jelentős szerepet játszik a lakosság foglalkozási és műveltségi viszonya is. Ennek eredményeképpen a városok gazdasági és kulturális gócpontokká alakulnak, amelyeknek a vonzóereje az egész környékre érvényesül. Ennek következményeképp a városoknak fejlettebb és kiépítettebb szervezettel kell rendelkezniük. Mindezeket a körülményeket betetőzi az állam részéről való elismerés.” (HENCZ A. 1973). MAGYARY Zoltán a városiasság ismérveit 1940-ben a következőkben látta: „1. nagy lélekszám, 2. lüktető élet (gazdaság, ipar, szépség, kultúra stb.), 3. foglalkozás szerinti heterogén összetétel, 4. a községektől eltérő morfológiai arculat és életszínvonal, 5. az elért eredményeken és saját erőforrásain nyugvó függetlenségi tudat, szellemi önállóság, lendület, 6. önálló egyéniség.” (HENCZ A. 1973). A város jogi fogalmát a legtömörebben CSIZMADIA Andor fogalmazta meg 1941-ben, nevezetesen „A város önálló területtel, lakossággal bíró fejlettebb jogi szervezet” (HENCZ A. 1973).

Mindezen törekvések ellenére sem készült el azonban 1945-ig „...az egységes városi törvény, nem határozták meg törvényileg a város (jogi) fogalmát, csak igazgatási tartalmát. A várossá „nyilvánítások” „rangemelések” és „lesüllyesztések” során keveredett a normativitás és az egyéni elbírálás” (HAJDÚ Z. 1993). Érdemi változás a II. világháború utáni évtizedekben sem következett be, habár az Elnöki Tanács 1954-ben kiadott 9. számú törvényerejű rendelete szabályozta a várossá nyilvánítás előírásait. Döntő fordulatot a várossá válás feltételeinek meghatározásában és szabályozásának menetében csak a 23/1974. ÉVM-MTTH számú közlemény hozott. Ennek alapján egy nagyközséget akkor javasoltak várossá nyilvánítani, ha az Országos Településhálózat-fejlesztési Koncepcióról szóló 1007/1971. (III. 16) Korm. számú határozat szerint központi, ill. részleges központi központ volt és megfelelt a nagyon részletesen deklarált szempontoknak. Ezt mégis számos kritika érte főleg azért, mert erősen korlátozta a „városesélyes” települések körét, és mert a reálisnak tűnő nyolcezres saját népesség mellett merevnek és indokolatlannak látszott a vonzáskörzet nagyságának 30 ezer főben való kijelölése, továbbá mert „... a központi szerepkörre utaló kritériumok nagyon óvatosan, sok esetben határozatlanul és egyes esetekben egymásnak ellentmondó módon rögzítik a város minőségi jellemzőit.” (VALÉR É. 1980).

Ebben az időszakban a várossá nyilvánítást a megyei tanácsok kezdeményezték és terjesztették a Minisztertanács elé, miáltal egy település várossá válásába – kimondatlanul – az is belejátszhatott, hogy a megye hogyan viszonyult az adott településhez. A megyék az OTK alapján kialakított sorrend, rangsor szerint dolgozták ki várossá nyilvánítási terveiket, ami a szóba jöhető településeket azért érintette előnyösen, mert a megye „tudatosan” készítette őket a városi rangra, ami – többek között – azt jelentette, hogy különböző forrásokból igyekezett számukra pénzt elkülöníteni a fejlesztésekhez.

A 7010/1983. (Ép. Ért. 31.) ÉVM számú irányelv, ami tulajdonképpen 1990-ig érvényesült már „lazábban” fogalmazta meg a nagyközségek várossá nyilvánítására vonatkozó pályázatok elkészítésének és elbírálásának szempontjait, amelyeket – amint a rendelkezés is jelezte – csak irányadónak kellett tekinteni. A pályázatok értékelése ugyanis „a térségi adottságokat figyelembe vevő egyedi mérlegeléssel történt”, ami arra is lehetőséget adott, hogy „egy-egy kiemelkedő, sajátos szerepet betöltő nagyközség vonzáskörzeti funkció nélkül is várossá válhasson.” Ekkor már a várossá nyilvánítást a nagyközség tanácsa indítványozhatta, habár a kérelemhez még csatolni kellett a megyei tanács végrehajtó bizottságának az állásfoglalását is, és azt a KSH segédletével összeállított, statisztikai adatokat magába foglaló mellékletet, ami szinte az élet minden területére kiterjedt, s nemcsak a településről, hanem a hasonló népességű városok átlagairól is tájékoztatott. Ez utóbbi óriási elégedetlenséget váltott ki, mert sokan túlságosan aprólékosnak és feleslegesnek tartották.

Valószínűleg ezzel is indokolható, hogy az 1980-as évtized végén tovább folytatódott a szabályozás enyhülése, ami az 1990. évi LXV. önkormányzati törvényben is kifejezésre jutott. A törvény 59. §-a szerint „A község a várossá nyilvánítását kezdeményezheti, ha a városi cím használatát fejlettsége, térségi szerepe indokolja. A képviselőtestület a kezdeményezését a belügyminiszter útján terjeszti a köztársasági elnök elé.” Mivel ebben egyáltalán nem került megfogalmazásra semmilyen feltételrendszer, ezért még nagyobb lehetőséget „biztosított” a törvény sorainak eltérő, azaz sajátos módon való értelmezésére. Ezt mérsékelendő a BM Településfejlesztési és Kommunális Osztá-

lya 11 pontos szakmai állásfoglalást tett közzé 1992-ben arról, hogy mit tartalmazzanak a pályázatok, ami tulajdonképpen csak egy nagyon vázlatos felsorolása volt a fontosabb elvárásoknak. Így a nagyfokú liberalizmust valójában nem csökkentette, talán ezzel is magyarázható a törvényi szabályozás szigorítása.

Az 1994. évi LXIII. törvény 36.§-a módosította az 1990. évi önkormányzati törvény 59.§-át mégpedig úgy, hogy a „község” szövegrész helyébe a „nagyközség” szövegrész lépett, vagyis ettől kezdve csak a nagyközségek kezdeményezhették a város-sá nyilvánításukat. A félreértések elkerülése végett és a pályázók helyzetének megkönnyítése érdekében a BM Településfejlesztési és Lakásügyi Főosztálya 1995-ben szintén közreadott egy, de az 1992-esnél részletesebb, 18 pontból álló kritériumrendszert, valamint mellékleteként azt, hogy milyen statisztikai adatokat szükséges közölni. Ezek együttesen jóval hathatósabb segítséget nyújthatnak a pályázatok összeállításánál, mert sokkal egyértelműbb, precízebb az egyes pontok tartalma. Napjaink várossá nyilvánítását tehát ezek határozzák meg, amelyekről, hogy ténylegesen hogyan vélekedtek az önkormányzati vezetők az empirikus kutatás során az alábbi bekezdések szolgáljanak bizonyossággal.

A várossá nyilvánítás szabályozásával kapcsolatban az egyik csoportba sorolható szélsőséges megfogalmazások Monorról és Hévízről érkeztek, amelyek szerint „feltétlenül limitálni kell”, míg a másikba Balatonlelléről és Kecelről, amelyek viszont épp az ellenkezőjét sugallták, jelesül, hogy „egyáltalán nem kell korlátozni, a lehetőséget minden településnek meg kell adni.” A többség azonban nézete alapján a kettő között helyezkedett el, s egyetértett abban, hogy szükség van bizonyos szempontokra, amelyeket talán nem ártana még pontosabban definiálni, de az elbírálást már sokkal inkább az adott településre szabottabban, annak földrajzi környezetét, pozícióját és sajátosságait szem előtt tartva kellene elvégezni. Ez egy olyan paradox helyzetre utal, ami azt szorgalmazza, hogy a kritériumok legyenek konkrétabbak, jól meghatározottak (objektívek), ám a döntés sokkal jobban „idomuljon” a település adottságaihoz, sajátos helyzetéhez, ami egyúttal azt is jelzi, hogy jóval nagyobb hangsúlyt helyeznének ebben a folyamatban a szubjektív elemekre.

Mindezek „igazolására” pár megfontolandó idézet érdemes megemlíteni, amelyekből az is kiderül, hogy e témakör megítélésében nincs éles regionális különbség, azaz a válaszok milyensége nem függött attól, hogy hol helyezkedtek el a vizsgálatba bevont települések. Ezek a következők: „Ki kell szűrni a spontaneitást és a szubjektivitást, mérhető mutatók kelljenek” (Mindszent). „Véget kellene vetni, hogy súlyában jelentéktelen települések leszenek városok” (Hévíz). „Nem lehet séma alapján megítélni, mindig az adott környezetet kell figyelembe venni” (Kecel). „A település összes jellemző és lényeges adottságának tárgyilagos összegzése révén kell a települést minősíteni” (Kunhegyes). „Városi cím csak múlton kiérdemesült, elismert rang alapján, nem természetellenes településpolitikai szempontok szerint legyen elérhető és adományozható” (Putnok).

Néhány településvezető feltehetően azért gondolta fontosnak a várossá válás szabályozását, korlátozását, mert napjainkban akadnak olyan kisvárosok, amelyek egyre kevésbé tudnak eleget tenni a vállalt kötelezettségeknek, hiszen az anyagi források beszűkülése miatt a meglévő létesítményeik működtetése is veszélyeztetve van, és/vagy mert még ma sem rendelkeznek az „elvárt, előírt” intézmények, létesítmények, közművek egy részével, márpedig „ha nem megfelelő az infrastrukturális ellátás, akkor a váro-

si rang birtoklása révén sem tudja fenntartani a település azokat a szolgáltatásokat, amelyek a lakosság jó közérzetéhez kellene” (hajdúdorogi polgármester). Valószínűleg ezért hangsúlyozta a putnoki önkormányzati szakember is azt, hogy a „jövőben a város-sá nyilvánítást az anyagi lehetőségek függvényében kellene engedélyezni.”

Bár a várossá nyilvánítás feltételei között jól mérhető, objektív és kevésbé mérhető szubjektív tényezők egyaránt szerepelnek, amelyek többnyire ismertek, „elfogadottak”, mégis a történelem során és az egyes városok esetében hol az egyik, hol a másik csoport játszott kardinális szerepet nehezebb vagy könnyebb követelményeket támasztva, s ezáltal kisebb vagy nagyobb esélyt adva a városi címért folyamodó településnek a városi rang elnyerésére.

A várossá válás kritériumai és motiváló tényezői

A városi vezetők – fontossági sorrend nélkül – a leggyakrabban az infrastruktúrális fejlettséget, a település közművekkel, intézményekkel való ellátottságának milyenségét, a gazdag történelmi múlttal, hagyományokkal, kulturális örökséggel való rendelkezést, a helyi munkahelyteremtő képességet, valamint a térségi szerepkör, a vonzáskörzeti funkció valamilyen fokú meglétét és a település kisugárzó hatásának érvényesülését tartották a várossá nyilvánítás főbb kritériumainak. Csak kevesen utaltak arra, hogy nélkülözhetetlen egy minimális lakosság szám megjelölése is, de a létszámhatárról már igen eltérően fogalmaztak. (A sajtószentpéteri és az újfehértói polgármester úgy ítélte meg, hogy legalább 10 000 fősnek kell lennie egy városnak, a nyergesújfalui azonban 5000 lakost is elegendőnek vélt.) Mivel a Belügyminisztérium által kiadott szempontrendszer sem tartalmaz konkrét adatot, ezért ez az alkotóelem az egyik legvitatottabb a feltételek között és talán a legrugalmasabban kezelt is. Megnyilvánult ez abban is, hogy 1997-ben már egy olyan település (Zalakaros) is városi rangot kapott, amelynek lélekszáma nem éri el a 2000 főt sem. Ez a nagyfokú rugalmasság összhangban van azon kutatók elképzelésével, akik bár a népességszám alsó határát 2000 főben látják, mégis azt nem mint kizáró okot, hanem csak mint egy feltételt javasolják figyelembe venni, tehát megengedhetőnek tartják az attól való időnkénti eltérést (CSAPÓ T.–KOC SIS ZS. 1997).

A gárdonyi jegyző egészen kivételes, egyedülálló álláspontot képviselt nevezetesen, hogy a települést funkcionális jellegétől függően, differenciáltan kellene minősíteni, hogyha város kíván lenni, vagyis más szempont-, ill. követelményrendszert kellene „teljesítenie” pl. egy üdülőtelepülésnek és más pl. egy ipari településnek. Bár az ötlet érdekes, de a gyakorlati megvalósítása nem célszerű, mert tovább bonyolítaná az egyébként is sok vitára okot adó kritériumok körét és számos egyéb problémát is felvetne pl. még azt is meg kellene határozni, hogy mi értendő pontosan ipari vagy üdülőfunkciójú településen, s mindezek csak újabb feszültségek forrásai lennének.

Az 1993. évi megkérdezésből egyöntetűen a történelmi múlt, a tradíciók és a kultúra, a szellemi potenciál fontossága domborodott ki. Néhány idézet az illusztrálására: „Mindenképpen fontos tényezők, ugyanis a történelmi múlt értékei a jelen értékei is” (Tiszaföldvár). „A település történelmi múltja, tudata meghatározó” (Jászfényszaru). „A nagy múltú települések polgárai az őseiktől örökölt öntudatuk révén nyitottabbak” (Rétság). „A történelmi tradíciót fokozottan aláhúznám a várossá nyilvánítás tényezői között” (Újfehértó). „A hagyományok nagyon fontosak, hiszen a rang elsősorban érzelmi töltésű és ez elengedhetetlen” (Aszód). „Ettől lesz más, mint a többi település, ekkor tud a térség társadalmi-

gazdasági életében, mozgásfolyamataiban döntő szerepet vállalni” (Mezőcsát). Összefoglalva: „Ezek azok a faktorok, amelyeket nem vagy sokkal nehezebben lehet megteremteni, mint pl. a közműveket” (Aszód).

A történelmi múlt egyfajta szellemisége és tárgyi emlékei, a különféle hagyományok, népszokások és a lokális kulturális élet számottevően befolyásolják az ott élők magatartását, gondolkodásmódját. Olyan érzelmi töltet, kötődés kifejlődését eredményezhetik, ami egyformán belejátszhat a felnövekvő nemzedékek helyben maradásába és a település sajátos atmoszférájának a kialakulásába. A hely szellemisége áthatja a települést és megnyilvánul a hétköznapiiban, a mindennapi érintkezésben, a lokális létesítmények kialakításában és használatában, de ez az a tényező, amely meg is különbözteti az összes többi településtől. Ettől válik egyedivé a kun, a jász, a hajdú város vagy az alföldi és a dunántúli város. Ezek azok az értékek, amelyeket ápolni kell és minden áron megőrizni, mert csak a múlt ismeretében építhető a jelen és tervezhető a jövő. Szintén ezek az adottságok azok, amelyek a helyi tudat, az odatartozás érzése és az egészséges lokálpatriotizmus kibontakozásához is nélkülözhetetlenek. Hiányukban valójában nem beszélhetünk igazi városról csak városnak nevezett településről.

Annak ellenére, hogy a várossá válás kritériumai és a várossá válás szabályozásának menete többször módosult a történelem során, a várossá válást motiváló tényezők szinte alig változtak. Alapjában véve két nagy táborra (objektívek, szubjektívek) oszthatók. Az előbbieket általában valamilyen kiváltság, főleg gazdasági előnyök (pl. több pénz) megszerzésére való szándékokat foglalnak magukba, míg az utóbbiak jobbra érzelmi indítottságok (pl. történelmi múlt, hagyományok), amelyek egyben hatalmat, tekintélyt, rangot, elismerést, magasabb minőségi státust kölcsönöznek majd a cím tulajdonosának. Mivel évszázadokon át a városi jogállás rendszerint valamilyen előnnyel, kedvezménnyel járt, ezért érthető, hogy a települések folyton törekedtek és törekednek még ma is e rang elnyerésére, habár a kiváltságok köre erősen megcsappant, talán megkockáztatható, hogy manapság már valójában nem is léteznek ilyenek.

Az önkormányzati vezetők településük várossá nyilvánítását sokféle tényezővel indokolták, amelyek jelentősége – közel azonosságuk ellenére – városenként különbözőképpen alakult. A leggyakrabban felhozott érv az volt, hogy rendelkeztek megfelelően kiépített infrastruktúrával (intézményekkel, közművekkel), rendezett városképpel, amit néhány kisvárosban (pl. Jászfényszaru, Lőrinci, Nyergesújfalu, Putnok) a jelentős helyi ipari tevékenységre vezettek vissza, tulajdonképpen annak köszönhetőek. Többben (Nyergesújfalu, Letenye stb.) hivatkoztak kiterjedt vonzáskörzetükre is, főleg az 1989-ben várossá avatottakból, és a Dunántúlon elhelyezkedőkből. Monor 16, Putnok 7, Tab 25, Pétervárasra 13 és Lőrinci 5 környező település sok száz lakosát látja el. Kecel elsődlegesen kulturális és egészségügyi létesítményei révén vált környezetébe vonzáscentrumává. Könyvtára 11 közeli kistelepülést szolgál ki, gyermekorvosi rendelője pedig hármat. Bács-Kiskun megyében egyedül itt van szülőotthon, és a szociális otthonának a vonzáskörzetébe is az egész megye beletartozik. Hévíz várossá nyilvánítását viszont egyedi helyzetével magyarázták, nevezetesen, hogy a nemzetközi gyógyturizmus fontos fellegvára, amit fürdőjének és fürdőkultúrájának jó kétszázéves múltja alapozott meg, ráadásul a település fejlettsége, épületegyüttese, köztéri rendezettsége alapján szintén méltó a cím elnyerésére.

A városhiányos településszerkezet, aminek történelmi okai csak alapos vizsgálattal tárhatók fel, már a rendszerváltozás előtti évtizedekben is figyelmet érdemlő szempontja volt a várossá nyilvánításnak, különösen a jellegzetesen „városhiányos” (pl. Somogy, Tolna, Szabolcs, Borsod) megyékben (BARTKE I. 1991). A megkérdézett települések közül jobbra az É-i országrészben és a rendszerváltozás évében várossá lett települések körében játszott releváns szerepet a várossá nyilvánításukban. Putnok pl. az Ózd–Kazincbarcika, Pétervására a Salgótarján–Ózd, Rétság a Balassagyarmat–Vác és Tab a Siófok–Kaposvár közötti város nélküli térségek jogos „igényét” elégítették ki. A „városhiányos” térségek kiküszöbölése az 1980-as évtized végi, 1990-es évtized eleji, ún. „kampányszerű” várossá nyilvánításoknak is egyik markáns célja volt, amelyek eredményeként nemcsak kiegyensúlyozottabbá vált városhálózatunk, hanem több olyan városunk is lett, amelyek nem minden szempontból tekinthetők „valódi” városnak, (úgyis fogalmazhatunk, hogy a városállomány „minőségi felhígulása” is kezdetét vette). A városállomány, ill. a településhálózat milyenségének, állapotának pontos ismerete azért is fontos, mert még napjainkban is nagy befolyással van a társadalmi-gazdasági fejlődésre, gyorsíthatja vagy lassíthatja azt (KÓRÓDI J.–KÓSZEGFALVI GY. 1971) (1. táblázat).

A várossá válás indukáló tényezői között mindig központi helyet foglalt el a tényleges vagy vélt gazdasági előnyökhöz, támogatásokhoz való jutás. Sokszor azt „gondolták” a települések, hogyha városok lesznek akkor könnyebben részesedhetnek a különféle pénzügyi forrásokból, nagyobb lesz az esélyük az azokhoz való hozzáférésre. Feltehetően ez is ösztökölte, serkentette azokat a településeket, amelyek az ország periférikus helyzetű, tartósan elmaradott vagy depressziós térségeiben helyezkednek el, s kifejezésre jutott ez az utóbbi évtized városodásában is. Ezekben az országrészekben a várossá váló, a városi címre pályázó települések azt is remélték, hogy a megszerzett anyagi erőforrásokat felhasználva mint kiscentrumok, a terület „növekedési pólusai” vagy mint a „fejlődés motorjai” működnek majd. Ez abból az igen elterjedt nézetből fakadt, hogy a beruházások, fejlesztések egy ilyen kis településbe való koncentrációja sokkal gazdaságosabb, és nemcsak az adott település fejlődését mozdítja elő, hanem kisugárzó hatása révén a környező falvakét is. Ezek a települések abban bíztak, hogy városként a remélt anyagi fedezetet, gazdasági preferenciákat megkapva talán többet tudnak tenni nemcsak a lokális, hanem a kistérségi érdekekért is.

A szocializmus évtizedeiben a várossá válás rendszerint anyagi hasznot is „hozott” a településnek, mivel a „szocialista városok”, ill. a városok infrastrukturális létesítményeinek fejlesztéséhez jóval nagyobb mértékben járult hozzá a megye, mint a többi településéhez. Az 1970-es évtizedtől az Országos Településhálózat-fejlesztési Konceptió alapján a megyék főleg azon nagyközségeik fejlesztését segítették, amelyek rövidesen várossá válhattak, tehát a városi címhez vezető út járt némi gazdasági előnnyel. A későbbiekben viszont a települések önállósodása, erősödése folytán már egyre inkább csak magukra, saját erőforrásaikra számíthattak.

1. táblázat. A városok számának változása (1950–1998)

Régió, megye	1950	1960	1970	1980	1990	1998
DUNÁNTÚL						
Baranya	2	3	4	5	5	10
Fejér	1	2	2	2	6	8
Győr-Moson-Sopron	3	3	4	5	5	6
Komárom-Esztergom	3	5	5	5	8	8
Somogy	1	1	2	5	9	12
Tolna	1	1	1	4	7	9
Vas	2	2	3	5	7	8
Veszprém	2	5	6	6	9	10
Zala	2	2	2	4	6	8
<i>Dunántúl összesen:</i>	<i>17</i>	<i>24</i>	<i>29</i>	<i>41</i>	<i>62</i>	<i>79</i>
ALFÖLD						
Bács-Kiskun	5	5	5	6	11	17
Békés	3	3	4	5	12	14
Csongrád	5	5	5	5	7	8
Hajdú-Bihar	4	4	4	5	11	16
Jász-Nagykun-Szolnok	6	7	5	8	12	16
Pest	4	4	2	6	14	20
Szabolcs-Szatmár-Bereg	1	1	7	7	10	17
<i>Alföld összesen:</i>	<i>28</i>	<i>29</i>	<i>32</i>	<i>42</i>	<i>77</i>	<i>108</i>
ÉSZAK						
Borsod-Abaúj-Zemplén	3	4	6	7	14	17
Heves	3	3	3	3	6	7
Nógrád	2	2	2	2	6	6
<i>Észak összesen:</i>	<i>8</i>	<i>9</i>	<i>11</i>	<i>12</i>	<i>26</i>	<i>30</i>
Budapest	1	1	1	1	1	1
<i>Mindösszesen:</i>	<i>54</i>	<i>63</i>	<i>73</i>	<i>96</i>	<i>166</i>	<i>218</i>

Forrás: Magyarország helységnevtárai.
Magyar Közlöny.

Az 1990-es évek közepén a személyi jövedelemadó bevételtől eltekintve, ami általában kedvezőbb a városok számára – ugyanis 1994-ben a települési önkormányzatot az állandó lakosok által bevallott 1992. évi SZJA 30%-a, illetve meg, vagy ha annak az egy főre vetített összege nem érte el az 5400 Ft-ot akkor e szintig, de legfeljebb 24 millió forintig a központi költségvetés kiegészítette azt – a várossá válás egyáltalán nem juttatja semmiféle pénzügyi-gazdasági kedvezményhez a települést, legalább is közvetlenül és rövid távon nem.

Néhány önkormányzati vezető egyenesen arra panaszkodott, hogy a várossá válás anyagilag inkább hátrányosan érintette őket. A hévízi jegyzőt citálva: „Összességében településünk azáltal, hogy várossá vált gyakorlatilag kétfélmillió forintot veszített, amit más forrásokból nem sikerült kompenzálni.” Az abonyi polgármester szerint „Abonyt a városi rang pénzszerzés vonatkozásában előnyökhöz nem juttatta, ... sőt a céltámogatások vonatkozásában kifejezetten hátrány.”

Mindezekből fakadóan felmerül a kérdés, hogy akkor mégis miért lett és miért szándékozik még jó néhány település város lenni. Ennek számos egyéb oka lehet, amelyek bár településenként különbözhetnek, mégis sok hasonlóságot mutatnak. S egyre

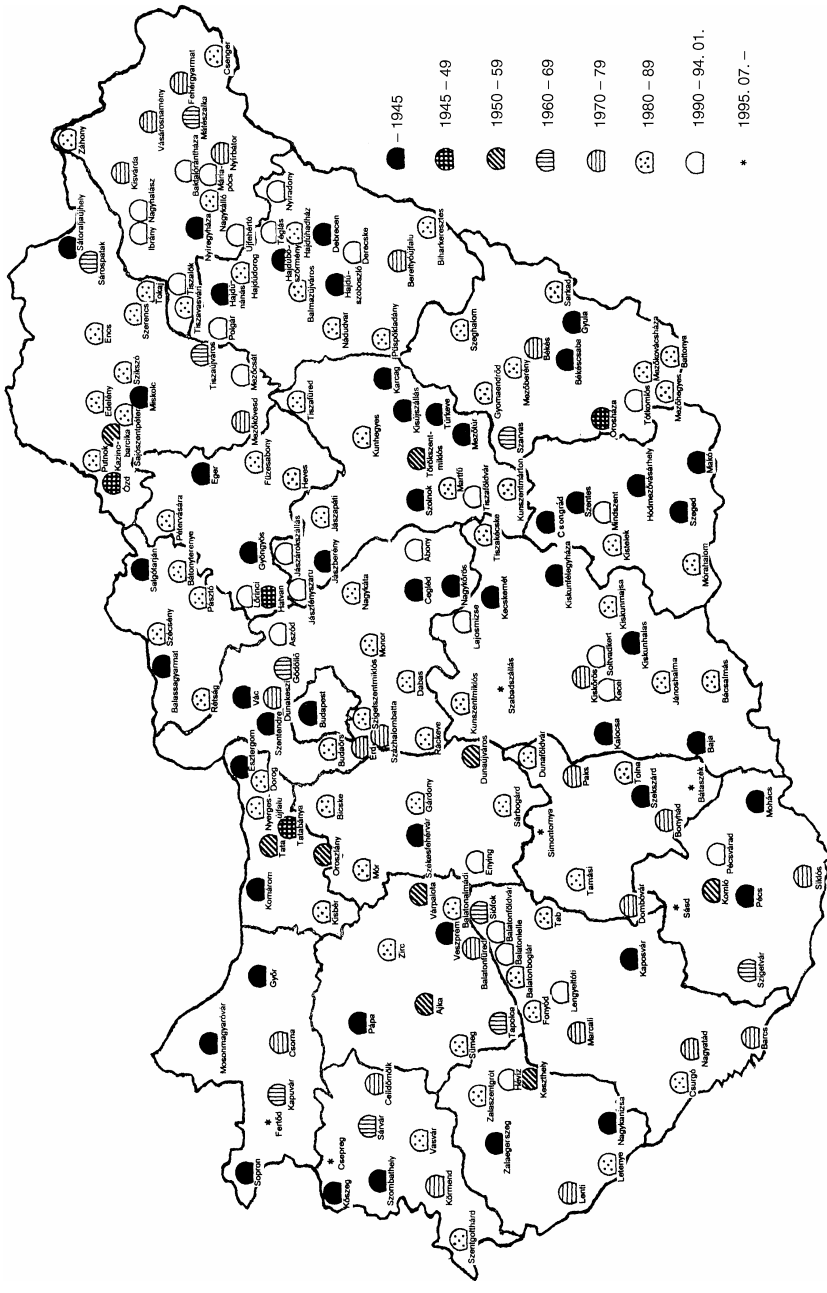
inkább úgy tűnik, hogy az utóbbi időben a szubjektív elemek (történelmi múlt, hagyományok stb.) irányába történt eltolódás, azok a relevánsabbak a várossá válást motiváló faktorok között.

Több településen (pl. Hajdúdorog, Jászfényszaru, Monor, Letenye, Pétervására) is a városi cím megszerzését ösztönözte a történelmi múlt és/vagy az egykori mezővárosi, ill. járási székhelyi rang, amelyek elvesztése súlyosan sértette öntudatában és fejlődésében egyaránt a településeket, hiszen ezen cím(ek) megszűnése után bizonyos fokig hanyatlásnak indultak, mert intézményeik egy részét bezárták vagy máshova helyezték át azokat. A városi cím „újbolí” megszerzése révén e sérelmek orvoslását kívánták elérni, mintegy azok jóvátételeként, „méltánylásaként” értékelték azt, ezért a várossá válás napja számukra sokkal többet jelentett a jászfényszarui vezetőt citálva: „a hagyományokat, helytörténetet jól ismerők a közigazgatási státus visszaszerzését ünnepelték 1993. április 2-án.” Különösen az utóbbi évtized várossá nyilvánításainál figyelhető meg ez, amit az 1993. évi kérdőíves megkérdezés tapasztalatai is alátámasztottak. Ugyanis a tényleges választ adók 53%-a (17 település, közöttük Aszód, Balatonlelle Balmazújváros, Csenger, Hajdúdorog, Letenye, Tab, Tiszaföldvár, Újfehértó stb.) jelezte, hogy korábban hosszabb-rövidebb ideig mezőváros volt, és 47%-a (15 település, pl. Biharkeresztes, Fonyód, Mezőcsát, Monor, Putnok, Sajószentpéter, Tiszaföldvár), hogy járási székhelyként (is) működött egykor.

Akadnak olyan települések is, amelyek „csak” azért akartak városok lenni, mert „felismerték”, hogy a városi cím – mint cél – eléréséhez vezető út erős ösztönzőként hat a település lakosságára és olyan energiákat szabadít fel, amelyek óriási tettekre sarkallják az embereket. Arról nem is beszélve, hogy a tudatukat, hozzáállásukat is átformálhatja. Másfelől a városi rang megszerzése, akár „megelőlegezeten” is, ami elsődlegesen az utóbbi évtizedre jellemző egyfajta „kötelezettséget, bizonyítási kényszert” is jelent, ami szintén kedvezően befolyásolhatja mind a lakosság mentalitását, hozzáállását mind a település fejlődését.

Hazánk városodásában az elmúlt két évtizedben a törvényi szabályozás lazulásával párhuzamosan tehát jelentős előrelépések történtek. 1980 és 1998 között több mint duplájára nőtt a városok száma, mivel a tradicionális, a városi rangot már régóta magukénak mondhatók köre számos „fiatal, új” várossal gazdagodott. A leginkább a rendszerváltozás évében ugrott meg a városok száma, amikor minden idők legnagyobb várossá nyilvánítása zajlott le, hiszen addig még egyetlen esztendőben sem lett 41 település egyszerre város. Belejártszott ebbe a nagyon „sima” várossá nyilvánításba – mivel minden jelentkező” szinte automatikusan megkapta a címet – a politikai vezetés jókora nagyvonalúsága és az, hogy mindez a „nagy remények, a hatalmas lelkesedés és eufória” idején történt. A városodásnak ez a II. világháború utáni második nagy hulláma lényegében az 1990-es évtized elejére is áthúzódott. 1991 és 1993 között még 28 település kapott városi rangot, majd egy bő másfélévnyi szünetet követően, 1995 és 1997. december 31. között további 24-nek ítelték oda a városi címet, így jelenleg 218 városunk van (1. ábra).

A városok „végleges” száma – ami egyúttal a városodás végét, „kifulladását” is jelentheti – a várossá válás jövőbeni feltételeitől, szabályaitól függ, mivel általuk behatárolódik a ténylegesen várossá válható települések száma, mert a megszabott követelményeknek bizonyos települések tudnak majd csak megfelelni. A figyelembe vehető települések körének beszűkülése miatt a 21. sz.-ban a várossá nyilvánítás szabályozása már valószínűleg sokkal mérsékeltebb hangvételű vitára ad okot és jóval szerényebb szerepet kap a hazai urbanizáció vizsgálatában.

I. ábra. A városok a várossá nyilvánítás időpontja szerint
 Hungarian towns by the date of incorporation

A várossá nyilvánítás hatása a települések életére, fejlődésére

A várossá válás egy hosszú fejlődési folyamat, míg a várossá nyilvánítás szinte „egy pillanat műve”, mégis ez utóbbi döntő fontosságú lehet a település életében, jövője alakulásában. Különösen az elmúlt évtizedben várossá vált településekre és főleg azokra vonatkozhat ez, amelyek mintegy „megelőlegezve” kapták meg a városi címet, mivel a vitatott kritériumrendszer ellenére sem tekinthetők minden szempontból városnak.

Ezen „egyetlen perc” tartalmának és hatásának feltárását két eltérő, de egymást kiegészítő módszer teszi lehetővé. Az egyik a *statisztikai adatokra*, a másik az *empirikus tapasztalatokra* épül. Az előbbieket alanyaiként tíz (Bácsalmás, Mezőkovácsháza, Tiszavasvári, Edelény, Szécsény, Budaörs, Szigetszentmiklós, Sárobgárd, Kisbér, Vasvár) 1986-ban és Hadháztéglás kivételével (mivel Téglás 1991-es különválása miatt az 1989-es adatok összevetése a továbbiakban nehézségekbe ütközött volna) valamennyi (40) 1989-ben várossá lett település szolgált, amelyek fontosabb (demográfiai, gazdasági és infrastrukturális) mutatóit a várossá nyilvánítás évéhez mint bázisévhez viszonyítva elemeztünk, mintegy „közvetlen bizonyítékokat” keresve a városi cím településfejlődésre gyakorolt hatására a várossá válást követő években. Az 1986-ban várossá lett tíz település kiválasztásának lényeges tényezője volt az ország különböző térségeiben való elhelyezkedés, így biztosítva az esetleges területi differenciák felfedését is. A két eltérő időpontban várossá lett települések vizsgálata egyúttal arra is lehetőséget adott, hogy a várossá válás hatásának az „időbeli” különbségeit is megismerjük.

A statisztikai analízis alapján végzett vizsgálat eredményei

A demográfiai ismérveket vizsgálva a leglényegesebb momentum az, hogy az 1986-ban várossá vált kisvárosokból fokozódott az elvándorlás az 1990-es évek elejére, ami azt sejteti, hogy a kisvárosok népességmegtartó képessége csökkent, vagyis egyre kevésbé fejtettek ki vonzást népességükre, s ebben a városi rang sem bizonyult visszatartó erőnek. Összefüggött ez a rendszerváltozás miatt kibontakozott gazdasági krízissel, a helyi iparban, mezőgazdaságban megkezdődött szervezeti, szerkezeti, tulajdonosi átalakulásokkal, ami tükröződött részben az ipari foglalkoztatottak ezer lakosra jutó számának fogyásában is. Egyedül a fővárosi agglomeráció két településére (Budaörs, Szigetszentmiklós) költöztek be sokkal többen, mint ahányan elvándoroltak, ami Budapesthez közeli kedvező földrajzi fekvésüknek köszönhető (2. táblázat). A települések lakásállománya általában lassú ütemben gyarapodott, annak ellenére, hogy az épített lakások száma erősen megcsappant. A lakosság szűkebb értelemben vett életkörülményeit jelentő lakáskörülményeket tekintve a legkedvezőbb változás, hogy több lett a gázzal fűtött, a szemétyűjtésbe bevont, a közüzemi vízhálózatba és a közcsatorna hálózatba bekapcsolt lakás. Mind a négy mutató szempontjából az É-i országrészben és az Alföldön volt a legrosszabb a helyzet (3., 4. táblázat).

2. táblázat. Néhány 1986-ban várossá nyilvánított település jellemző mutatói (1986–1991)

Város	Lakónépesség száma		Természetes fogyás (-), ill. szaporodás		Vándorlási különbözet		Az ipari foglalkoztatottak 1000 lakosra jutó száma		A boltok száma		A vendéglátó helyek száma	
			1000 lakosra jutó értéke									
	1986	1991	1986	1991	1986	1991	1986	1991	1986	1991	1986	1991
Bácsalmás	8118	7618	-6,5	-4,4	-3,4	-9,8	142	109	41	24	14	26
Tiszavasvári	14544	14230	2,3	1,8	0,4	-0,7	183	208	41	165	18	46
Mezőkovácsháza	7008	7160	-2,1	0,8	-4,0	4,2	102	166	38	107	17	45
Edelény	12235	12175	2,1	2,3	-11,8	-1,9	99	146	52	120	21	46
Szécsény	6749	6494	0,6	0,3	-1,8	-17,1	243	184	33	82	15	30
Budaörs	21110	20449	3,0	0,4	24,2	15,2	151	115	39	302	20	54
Szigetszentmiklós	20480	19509	2,1	0,9	12,4	6,8	301	245	71	246	44	79
Sárbogárd	12701	13156	2,8	5,7	-6,8	-8,4	187	132	51	218	25	43
Vasvár	5596	5529	-1,6	-0,7	1,8	-3,8	154	161	28	51	11	18
Kisbér	8136	7471	-5,1	-5,2	-0,6	-2,9	201	136	37	42	14	14

Forrás: Megyei statisztikai évkönyvek 1986, 1991.
Területi Statisztikai Évkönyv, 1986, 1991

3.táblázat. Néhány 1986-ban várossá nyilvánított település jellemző mutatói (1986–1991)

Város	Lakás- állomány		Távfűtésbe		Melegvíz- hálózatba		Gázzal fűtött		Az épített lakások száma		Az összes vízeső- hálózat hossza, km		A közüzemi vízhálózatba bekapcsolt lakások, %		A közcator- nahálózat hossza, km		A közcator- nahálózatba bekapcsolt lakások, %	
			bekapcsolt															
	lakások száma																	
	1986	1991	1986	1991	1986	1991	1986	1991	1986	1991	1986	1991	1986	1991	1986	1991	1986	1991
Bácsalmás	3135	3286	–	–	–	–	993	2155	39	8	44,1	44,6	44,7	49	5,0	5,5	4,4	5,0
Tiszavasvári	4556	4581	298	314	308	313	493	1624	111	70	85,0	91,5	37,7	43	47,6	45,0	13,0	14,5
Mező- kovácsháza	2652	2984	–	–	–	–	694	1926	39	62	51,9	47,7	40,0	50	3,5	12,5	10,7	14,4
Edelény	3931	4042	–	–	–	–	–	1404	101	36	51,4	57,4	60,8	66	11,9	15,5	18,1	21,2
Szécsény	2445	2458	–	–	–	–	–	–	73	5	37,9	78,0	77,1	96	16,1	16,3	41,2	47,5
Budaörs	7183	7384	2064	2272	2064	2272	1109	3756	211	50	55,0	68,7	39,3	50	6,8	23,5	30,8	37,0
Szigetszent- miklós	7299	7568	1044	1020	1044	1020	2501	3890	176	192	52,6	102,6	68,0	76	15,9	11,2	39,2	41,0
Sárbogárd	4827	4845	276	277	273	273	–	–	76	40	67,4	70,7	73,9	83	11,1	20,6	18,5	20,6
Vasvár	2300	2130	211	262	105	105	–	–	25	11	21,9	37,2	56,0	66	18,2	18,2	26,7	29,7
Kisbér	2978	2695	38	34	–	–	–	–	88	27	53,4	57,6	60,8	80	3,6	4,3	1,3	1,9

Forrás: Területi Statisztikai Évkönyv, 1986, 1991.

A kisvárosok intézményekkel, létesítményekkel való ellátottságában nem történt markáns változás 1986 és 1991 között. Mindegyikben működött vasútállomás, távolsági autóbuszmegálló, postahivatal, ipartelep, benzinkút, iparcikkbolt, piac, (az agglomerációs városokat nem számítva) mezőgazdasági nagyüzemi központ, tüzelőanyag-árusítóhely, gyógyszertár, idősek klubja, óvoda, általános iskola, mozi. Egyikben sem hoztak létre kempinget és mindössze három helyen (Budaörs, Vasvár, Szécsény) létesítettek mentőállomást. A várossá válást követő öt évben a legnagyobb fejlesztés a középiskolai oktatás feltételeiben valósult meg, mert növekedett az osztálytermek száma. Visszaesés következett be viszont a kulturális létesítmények közül a filmszínházak üzemeltetésében Szécsényben, ahol 3, Edelényben, ahol 4, Budaörsön és Vasváron, ahol 2–2 mozi helyett már csak egy működött 1991-ben. Ellenben Kisbéren egy sem maradt fenn a négyből. Az okok között főleg a nehezedő megélhetési feltételek, a jegyárak emelkedése, a tv-műsor és videofilm kínálat bővülése említhető meg. Ugyancsak mérséklődött a bölcsődei férőhelyek iránti kereslet is, mert a helyi munkalehetőségek megcappanása miatt több háztartásbelivé vált nő maga látja el gyermekeit.

A városok külső megjelenésére mindenképp pozitívan hatott az úthálózat fejlesztése, a burkolt utak hosszának és közhasználatú zöldterületek nagyságának a gyarapodása (4. táblázat).

4. táblázat. Néhány 1986-ban várossá nyilvánított település jellemző mutatói (1986–1991)

Város	Összes belterületi utak hossza, km		Ebből burkolt utak hossza, km		A rendszeresen tisztított közterület, 1000 m ²		A szemétygyűjtésbe bevont lakások aránya, %	
	1986	1991	1986	1991	1986	1991	1986	1991
Bácsalmás	42	57	27	47	64	64	21	27
Tisza-vasvári	76	83	27	39	85	–	36	49
Mezőkovácsháza	48	46	23	30	–	–	18	18
Edelény	62	54	39	45	–	–	32	45
Szécsény	36	37	32	33	144	–	97	94
Budaörs	58	68	31	43	–	–	88	95
Szigetszentmiklós	69	71	33	42	–	–	80	88
Sárbogárd	87	89	69	78	8	–	78	80
Vasvár	42	45	18	21	16	12	46	69
Kisbér	56	47	39	34	13	13	75	88

Forrás: Területi Statisztikai Évkönyv, 1986, 1991.

Az 1989-ben várossá lett települések demográfiai folyamatai még kedvezőtlenebbek, mint az 1986-ban várossá váltaké. Ugyanis a migráció lefékeződése ellenére fogyott a népességük, aminek az első számú okává a halálozások növekedése lépett elő a fokozódó elöregedés, a romló egészségi állapot stb. miatt, ezért egyre több kisvárosban regisztráltak természetes fogyást. Amíg a természetes szaporodás, ill. fogyás értéke 1989-ben „csak” 18 településen volt negatív előjelű, addig néhány évvel később már 29-ben. A vándorlási veszteség, elsődlegesen a munkalehetőségek beszűküléséből eredően az alföldi kisvárosokban volt a legmagasabb 1993-ban, ami talán az Alföld egészének

az egyre gyakrabban emlegetett hátrányos helyzete erősödésére vezethető vissza, amelynek a gyökerei alapján véve a történelmi múltjában keresendők. 1989 és 1993 között a 40 városból mindössze 9-nek (Balatonalmádi, Csurgó, Letenye, Balmazújváros, Martfű, Szikszó, Monor és Ráckeve), főleg a Dunántúlon és a budapesti agglomerációs övezetben levőknek növekedett kisebb-nagyobb mértékben a népessége. Ez lényegében nem a városi rang megszerzésének, hanem sokkal inkább előnyös földrajzi elhelyezkedésüknek és/vagy a helyi gazdaság prosperitásának köszönhető (5. táblázat). Néhány település (Pétervására, Putnok, Fonyód és Gyomaendrőd) kivételével mindenhol gyarapodott a lakásállomány, habár az 1993-as évben már jóval kevesebb, de rendszerint jobban felszerelt lakás épült, mint korábban. A lakások zöme be van kapcsolva a vízhálózatba, s ebből a szempontból mérsékeltebbek az „új városok” közötti differenciák. A közcsatorna-hálózatba való bekapcsoltság fokáról, a vezetékes gázfogyasztók számáról és a szemégyűjtésbe bevont lakások arányáról azonban már ez nem mondható el, e téren jobbára az alföldi városok elmaradása szembetűnő (6. táblázat).

Nemcsak az 1986-ban, de az 1989-ben várossá lett településeken is ugrásszerűen gyarapodtak a kiskereskedelmi boltok és a vendéglátóhelyek, alapvetően nem a várossá válásnak, hanem a rendszerváltozás után felélénkült vállalkozási kedvnek tulajdoníthatóan. Az egészségügyi ellátás helyzete és az általános iskolák száma alig módosult, a középiskolai osztálytermeké viszont erőteljesebben növekedett. 1989 és 1993 között csökkent az öregek napközi otthonában és a bölcsődékben a férőhelyek száma, és kevesebb lett a működő filmszínház is a már említett okok miatt. A 40 város közül 12-ből (Csurgó, Tolna, Csenger, Kistelek, Jánoshalma, Putnok stb.) hiányzott a mozi és 4-ből (Nyergesújfalu, Záhony, Balatonalmádi, Rétság) az idősek klubja, de ezeknél sokkal rosszabb, hogy 3 kisvárosban (Letenye, Mórahalom, Pétervására) nem létezett vasútállomás, ami igen kedvezőtlen a település elérhetősége, ill. a közlekedési kapcsolatok szempontjából. Az egyéb intézményekkel, létesítményekkel (távolsági autóbuszmegálló, posta, ipartelep, benzinkút, iparcikkbolt, tüzelőanyag-elárusítóhely, piac, gyógyszertár, általános iskola, óvoda) szinte valamennyi település rendelkezett.

Kiszélesedett a belterületi úthálózat és azon belül meghosszabbodott a burkolt utak hossza, amelyek részesedése az alföldi kisvárosokban a legalacsonyabb. 1989 és 1993 között több lett a vizsgált városok közel egyharmadában a közhasználatú zöldterület, csakúgy, mint a rendszeresen tisztított közterület, amely a városok külső megjelenését sem hagyta érintetlenül. Általuk tisztább, rendezettebb település benyomását keltik, városiasabb lett az arculatuk, arról nem is beszélve, hogy mindez a lakosság közérzetét, hangulatát, életkörülményeit is előnyösen alakította (7. táblázat).

Az empirikus kutatás tükrében kapott eredmények

Az 1995-ben lebonyolított önkormányzati megkérdezés során a ténylegesen választ adó 18 település zömében a várossá nyilvánítási procedúrát a várossá válást megelőző esztendőben kezdeményezték, jobbára képviselőtestületeik útján, és a többségük már „első nekifutásra” város lett. Mindössze négy kísérelte meg korábban is a városi cím megszerzését, de az a helyi vezetők szerint különböző okok miatt nem járt eredménnyel.

5. táblázat. Az 1989-ben várossá nyilvánított települések néhány jellemző mutatója (1989–1993)

Város	Lakónépesség száma		Természetes fogyás (-), ill. szaporodás		Vándorlási különbözet	Az ipari foglalkoztatottak 1000 lakosra jutó száma		A boltok száma		A vendéglátó helyek száma		A népességből 1989-ben a	
			1000 lakosra jutó értéke									0–14	60x
	1989	1993	1989	1993	1993	1989	1993	1989	1993	1989	1993	évesek aránya, %	
Balatonalmádi	8337	8571	-4,8	-3,6	7,0	13	4	21	242	26	134	20,6	19,3
Csurgó	6250	6297	0,7	-0,6	4,8	90	65	29	49	12	15	21,1	16,4
Dunaföldvár	8558	8150	-3,7	-6,2	-8,5	242	43	47	190	16	50	20,5	21,4
Fonyód	7317	5136	13,7	-1,6	13,7	46	60	48	198	57	185	18,0	21,1
Gárdony	8729	8685	3,5	1,7	13,1	49	38	35	203	33	188	22,8	15,3
Letenye	4693	4753	-5,9	-17,4	17	69	82	20	75	8	26	20,9	18,3
Nyergesújfalú	7777	7718	-1,7	1,7	-12,4	414	324	27	130	7	38	22,9	14,4
Tab	5144	5103	-0,2	-1,0	1,4	298	120	21	228	7	42	21,7	14,8
Tolna	12085	11862	0,2	-4,0	-0,1	171	74	48	169	14	37	20,5	19,8
Balmazújváros	17909	17971	4,4	3,4	0,5	72	56	65	202	18	74	22,0	15,7
Battonya	7386	6847	-7,1	-6,9	-3,1	112	..	35	120	21	31	20,3	23,1
Biharkeresztes	4335	4114	1,9	-4,6	-7,9	302	132	28	65	7	28	21,0	19,0
Csenger	5210	4985	-	1,2	-17,6	120	81	24	73	9	24	22,7	15,7
Gyomaendrőd	16490	15830	-3,8	-6,4	-7,6	126	..	77	416	31	94	19,2	23,0
Hajdúdorog	9509	9282	0,8	2,5	-2,5	98	46	38	73	9	25	21,6	17,3
Jánoshalma	10233	9667	-2,9	-11,1	-1,3	56	49	56	149	19	65	18,9	24,6
Jászapáti	9824	9421	-1,2	-2,0	-6,5	81	61	40	112	15	40	21,6	20,3
Kiskunmajsa	12047	11720	-3,2	-6,3	-0,3	108	90	60	222	16	67	20,0	19,5
Kistelek	7788	7588	-5,0	-8,2	-0,4	114	86	32	130	13	34	17,4	23,6
Kunszentmiklós	8116	8586	-1,4	-2,2	1,0	114	53	32	113	19	44	20,4	18,8
Martfű	7412	7634	7,3	5,1	-8,4	634	440	23	72	14	26	24,6	10,1
Mezőberény	11600	11259	-1,3	-5,3	-6,7	149	..	36	137	15	38	21,1	21,1

5. táblázat folytatás

Város	Lakónépesség száma		Természetes fogyás (-), ill. szaporodás			Vándorlási különbözet	Az ipari foglalkoztatottak 1000 lakosra jutó száma		A boltok száma		A vendéglátó helyek száma		A népességből 1989-ben a	
			1000 lakosra jutó értéke										0–14	60x
	1989	1993	1989	1991	1993	1989	1993	1989	1993	1989	1993	évesek aránya, %		
Mezőhegyes	7103	6721	-1,4	-6,5	-10,1	47	..	23	76	21	27	19,7	18,5	
Mórahalom	5529	5405	-7,9	-7,0	-0,3	38	19	22	82	6	20	17,0	24,5	
Nagykálló	10009	9942	2,4	1,6	-11,6	157	63	42	179	7	51	24,5	15,7	
Nádudvar	8725	8597	4,1	5,1	-5,7	24	14	30	110	10	21	21,6	17,2	
Sarkad	10961	10847	1,4	-4,2	-0,1	167	..	33	88	11	44	20,7	19,1	
Záhony	4965	4944	9,0	4,4	-15,4	28	19	23	44	14	33	27,1	9,3	
Bátonyterenye	15342	15199	4,0	-2,0	0,0	221	119	72	203	20	62	21,4	16,5	
Füzesabony	7922	7809	-3,1	-4,7	3,1	153	97	36	152	12	38	21,6	17,8	
Pétervására	2605	2436	-5,7	-4,5	0,4	104	16	16	37	3	11	19,1	19,8	
Putnok	7325	7160	3,6	0,6	-9,7	107	110	35	92	8	15	23,6	15,5	
Rétság	4300	3641	2,0	0,5	2,5	156	36	25	93	12	27	22,8	12,8	
Sajószentpéter	13312	13130	3,4	-2,0	-3,9	161	90	37	158	11	42	23,6	13,6	
Szikszó	6118	6129	0,2	-1,3	0,3	36	21	28	209	7	42	21,6	17,6	
Dabas	14809	14563	12,6	-1,1	-4,6	50	56	36	257	11	53	22,0	15,0	
Monor	18483	18516	13,7	-2,3	7,5	67	11	47	330	21	104	21,3	16,2	
Nagykátá	11920	11785	14,6	-0,4	0,0	97	96	41	197	14	49	22,2	16,4	
Ráckeve	8109	8235	15,3	-7,6	10,0	47	55	26	122	15	45	21,1	18,7	
Városok össz.:	6418033	6496070	-1,4	-2,5	0,1	170	98	20992	106508	9451	33127	21,7	16,2	

Forrás: Megyei statisztikai évkönyvek 1989, 1993.
Területi Statisztikai Évkönyv, 1989, 1993

6. táblázat. Az 1989-ben várossá nyilvánított települések jellemző mutatói (1989–1993)

Város	Lakás- állomány		Vezetékes gázt fogyasztók száma		Az épített lakások száma		Az összes vízcsőhálózat hossza, km		Közüz. vızhál. bekapcs. lak., %	Köz- csat.hál. bek. lak., %	Közcsatorna hálózat hossza, km	
	1989	1993	1989	1993	1989	1993	1989	1993	1993	1993	1989	1993
Balatonalmádi	3232	3499	-	432	153	48	76,3	79,9	97	52	50,7	51,3
Csurgó	2012	2082	940	1073	40	11	28,1	28,1	84	6	8,3	8,3
Dunaföldvár	3698	3746	-	-	54	17	51,3	52,7	67	12	13,3	12,6
Fonyód	2920	2011	1297	1063	51	4	167,5	120,6	99	39	42,1	34,5
Gárdony	3024	3185	2039	3246	32	19	144,5	151,8	92	95	55,0	69,8
Letenye	1491	1568	863	1135	13	11	23,7	23,7	88	19	7,2	7,2
Nyergesújfalú	2693	2718	-	171	20	9	49,6	53,1	100	68	51,7	72
Tab	1815	1842	-	-	39	2	21,4	21,4	72	43	12,7	12,7
Tolna	4365	4471	106	2380	66	11	68,1	68,1	82	16	23,2	23,7
Balmazújváros	5952	6162	879	3861	77	31	108,1	109	76	14	8,2	17,7
Battonya	3245	3257	1437	1678	15	1	56,5	56,5	47	4	12,5	12,5
Biharkeresztes	1622	1640	-	-	25	8	26,5	27	68	6	3,1	3,1
Csenger	1799	1858	389	1165	28	16	28,8	28,8	48	9	5,2	5,2
Gyomaendrőd	6594	6582	1418	3725	68	47	109,1	110,7	53	17	28,4	28,8
Hajdúdorog	3568	3675	338	866	45	20	51,4	54,2	44	4	3,7	5,3
Jánoshalma	4242	4269	1603	2281	24	7	51,3	55,2	51	7	10,5	10,5
Jászapáti	3573	3658	-	..	58	27	77,2	78,1	61	1	4,2	4,2
Kiskunmajsa	4687	4855	2105	2296	83	27	49,4	55,8	56	10	15,5	15,5
Kistelek	3291	3361	2182	2360	39	12	44,2	45,8	43	6	22,8	22,8
Kunhegyes	3368	3421	375	..	37	14	58,7	58,7	45	1	-	12,4

6. táblázat folytatása.

Város	Lakás- állomány		Vezetékes gázt fogyasztók száma		Az épített lakások száma		Az összes vízcsőhálózat hossza, km		Közüz. vízhál. bekapcs. lak., %	Köz- csat.hál. bek. lak., %	Közcsatorna hálózat hossza, km	
	1989	1993	1989	1993	1989	1993	1989	1993	1993	1993	1989	1993
Kunszentmiklós	3323	3435	1847	2057	36	16	47,9	48,8	34	13	8,6	8,6
Martfű	2537	2628	1984	..	28	11	36,7	57,6	100	74	14,2	62,5
Mezőberény	4456	4485	2398	2945	149	15	67,8	70,1	60	15	16,1	16,2
Mezőhegyes	2898	2953	1496	1615	13	11	72,5	72,5	54	33	8,1	8,1
Mórahalom	2182	2262	919	1135	39	19	30,8	31,3	66	18	22,8	25,1
Nagykálló	3181	3270	-	551	62	26	50,3	53,5	69	12	8,1	12,2
Nádudvar	3402	3487	544	1774	56	18	57,4	57,4	55	3	3,4	3,4
Sarkad	4144	4229	2485	3065	31	11	93,8	94,1	60	6	10,8	11,3
Záhony	1674	1739	-	-	68	11	43,6	43,7	91	76	38,2	38,4
Bátonyterenye	5905	6043	2656	3376	41	8	93,7	102,1	86	48	51,0	52,5
Füzesabony	2796	2947	-	1866	57	24	45,9	49,3	70	11	8,6	8,1
Pétervására	908	917	424	622	9	3	43,9	49,5	57	-	23,0	-
Putnok	2505	2565	-	523	26	7	37,8	39,6	72	35	13,5	15,2
Rétság	1602	1400	369	567	31	4	39,5	40,7	100	59	-	8,4
Sajószentpéter	4266	4427	1551	2914	49	31	43,8	61,8	74	59	15,1	24,2
Szikszo	2056	2138	-	663	31	14	26,5	47,8	55	8	5,6	5,6
Dabas	5384	5485	1485	3184	79	45	78	67,7	72	13	8,7	13,9
Monor	6277	6508	1723	3547	79	47	76,2	82,9	45	2	7,4	15,3
Nagykátá	4496	4653	-	79	55	24	67,5	66,4	55	9	4,7	4,7
Ráckeve	3029	3121	1025	1284	45	22	54,2	64,5	54	10	14,7	14,5
<i>Városok össz:</i>	<i>2392574</i>	<i>2437214</i>	<i>1433370</i>	<i>1679424</i>	<i>32100</i>	<i>12165</i>	<i>22722,8</i>	<i>24466,4</i>	<i>88</i>	<i>66</i>	<i>12439,7</i>	<i>14584,6</i>

Forrás: Megyei statisztikai évkönyvek, 1989, 1993. Területi Statisztikai Évkönyv, 1989, 1993.

7. táblázat. Az 1989-ben várossá nyilvánított települések jellemző mutatói (1989–1993)

Város	Összes belterületi utak hossza, km		Ebből burkolt utak hossza, km		A rendszeresen tisztított közterület, 1000 m ²		A szemetgyűjtésbe bevont lakások aránya, %	
	1989	1993	1989	1993	1989	1993	1989	1993
Balatonalmádi	127	129	57	64	78	69	59	61
Csurgó	32	33	24	25	55	13	31	58
Dunaföldvár	74	74	34	38	35	35	68	69
Fonyód	162	100	74	61	64	38	-	71
Gárdony	133	138	118	127	50	20	74	73
Letenye	21	21	20	20	33	53	96	100
Nyergesújfalu	38	41	23	29	1	26	100	100
Tab	28	29	19	26	70	108	75	76
Tolna	54	68	36	48	-	22	93	89
Balmazújváros	83	84	38	45	-	98	66	53
Battonya	78	86	28	36	5	8	6	6
Biharkeresztes	27	19	17	10	-	-	-	-
Csenger	38	39	26	29	6	22	57	88
Gyomaendrőd	113	113	48	54	97	108	23	26
Hajdúdorog	58	56	19	40	-	2	3	3
Jánoshalma	72	71	29	42	7	7	19	21
Jászapáti	74	78	45	58	-	-	-	97
Kiskunmajsa	55	56	22	28	25	34	14	11
Kistelek	48	51	18	19	-	48	32	27
Kunhegyes	80	55	21	27	-	96	2	5
Kunszentmiklós	60	61	39	44	-	-	62	54
Martfű	26	32	17	22	61	-	55	72
Mezőberény	64	63	30	42	9	187	33	81
Mezőhegyes	30	27	20	19	102	106	27	30
Mórahalom	31	32	8	10	-	-	-	-
Nagykálló	55	63	23	28	16	30	92	86
Nádudvar	67	67	22	31	-	-	2	3
Sarkad	71	79	29	47	90	90	19	28
Záhony	17	15	15	13	40	-	89	90
Bátonyterenye	74	92	60	75	18	18	80	78
Füzesabony	44	45	34	35	-	-	-	68
Pétervására	21	17	19	14	-	1	82	90
Putnok	35	36	27	36	-	7	37	98
Rétság	32	55	25	43	39	39	52	81
Sajószentpéter	48	54	28	45	-	-	66	86
Szikszo	32	32	23	26	-	-	80	93
Dabas	112	110	39	48	26	-	100	78
Monor	108	107	31	33	50	50	89	77
Nagykátá	69	63	24	38	-	45	87	85
Ráckeve	118	69	23	37	42	32	100	76
<i>Városok össz:</i>	<i>21910</i>	<i>22824</i>	<i>14303</i>	<i>16227</i>	<i>52803</i>	<i>53647</i>	<i>89</i>	<i>90</i>

Forrás: Területi Statisztikai Évkönyv, 1989, 1993.

Mezőhegyes 1984-ben azért nem lett város, mert akkor több környező település is pályázott és a városi címet a volt járásiszékhely kapta meg. Hajdúdorog 1987-ben a „szűkre szabott központi keret”, a középiskola hiánya és a pormentes út alacsony aránya miatt nem vált méltóvá a rangra. Lőrinci kérelme viszont megyei szinten (pártbizottság, megyei tanács) „akadt el” 1988-ban, mert a megye más várost szándékozott várossá emelni. Szintén a megyei politikai érdekeknek esett „áldozatul” Monor két alkalommal is, 1983-ban és 1987-ben, míg végül is 1989-ben elnyerte a megítélt címet.

A többi városhoz viszonyítva igen sajátos, de egymáshoz nagyon is hasonló utat járt be az alföldi Téglás és a dunántúli Balatonlelle a várossá válásig, ill. pontosabban az önálló, független városi státuszig. Az előbbi 1984-ben a lakosság megkérdése nélkül Hajdúhadházhhoz csatolták, s így jött létre Hadháztéglás. Az utóbbit 1978-ban vonták össze Balatonboglárral, s az „új” település a Boglárlelle nevet kapta. Ezek az egyesítések a szükséges lakosságszám biztosítását célozták, ami már mintegy előkészítést jelentett a részben létszámhoz kötött városi cím megszerzése irányába, amelyet Hadháztéglás 1989-ben, Boglárlelle pedig 1986-ban kapott meg. A rendszerváltozás után Téglás lakossága az elsők között kezdeményezte az önálló településsé válást, s a népszavazás következtében (1991-ben) függetlenné vált. Ugyanakkor a városi cím megtartásához is ragaszkodott, amit a lakosság aláírásgyűjtés is szorgalmazott. A Köztársasági Elnökhöz írt kérelmüket elfogadták, s 1991. május elsejétől várossá vált a település. Balatonlelle szintén az „egyesített településből” való kiváláskor (1991. október elsején) kapta meg a városi címet.

Három települést (Balatonföldvár, Lőrinci, Pétervására) figyelmen kívül hagyva mindenhol nagyon pozitívan fogadta a lakosság a várossá válásra irányuló szándékot. A különböző helyi szervezetek, civil szerveződések is (Hévíz, Jászfényszaru, Letenye, Putnok) aktívan bekapcsolódtak ebbe a folyamatba (már ahol működtek). A lakosság kedvező hozzáállását, lelkesedését és bizonyos fokig elszántságát (ami különösen Hajdúdorognál erősödött fel az első sikertelen próbálkozás után) jelzi, hogy az anyagi ráfordítást, hozzájárulást sem sajnálva, saját munkaerejüket sem kímélve, társadalmi munkában is igyekeztek különféle beruházásokat, fejlesztéseket megvalósítani (pl. Jászfényszarun, Kecelen, Mezőhegyesen és Mindszenten).

Balatonföldváron valószínűleg azért fogadta kezdetben mérsékelt örömmel a lakosság a polgármesteri kezdeményezést, mert a kizárásával indult el ez a folyamat, és mert már csak akkor értesült róla, amikor meg is kapták a címet. Lőrinciben a fogadtatás közömbösségének a legfőbb magyarázatát a polgármester abban látja, hogy az 1990-es évek elején az emberek mással voltak elfoglalva, gondolataikat sokkal inkább a hétköznapi gondok, a nehezedő életkörülmények kötötték le. Ugyanis a korábban virágzó helyi gazdaság válsága miatt üzemek sora zárt be, egyre nagyobb munkanélküliséget okozva, miáltal a megélhetési feltételek drasztikusan romlottak. Pétervásárán a lakosság és a helyi vezetők szkepticizmusát az váltotta ki a polgármester szerint, hogy bár várossá nyilvánítási pályázatukban megkísérelték a lehető legjobban alátámasztani kérésüket, mégis tartottak attól, hogy nem bizonyulnak elég „érettnek” arra.

A települések várossá nyilvánítását a polgármesterek nemcsak azért szorgalmazták, mert felismerték, hogy azáltal és az ahhoz vezető út révén a település lehetőségei és kapcsolatai kedvező irányba módosulhatnak, hanem azért is, mert bevallatlanul is nyilvánvaló, hogy a személyes ambíciók, motivációk is hajtották őket. Sokuk többéves

munkája beteljesülésének, „befejező aktusának”, elismerésének tekintette a városi rangot, ami azonban az újbóli bizalom megszavazásában, kivívásában is közreműködött. Már számos kutatás (KISS É. 1992; MÉSZÁROS R. 1988) bizonyította a helyi vezetés milyensége, adottságai és a település fejlődése közötti szoros összefüggést.

A várossá válás egészében véve nagyon kedvezően hatott a településekre. Főleg az infrastrukturális fejlesztés terén, a településképpen és a lakosság gondolkodásában következett be pozitív változás. Lehet, hogy csak a véletlennek a műve az, hogy azok a kisvárosok, amelyek 1989-ben lettek városok jóval szerényebb fejlesztéseket valósítottak meg és sokkal többet panaszkodnak a rosszabbodó gazdasági feltételekre, mint azok, amelyek 1990 után váltak várossá. Kétségtől a legrosszabb helyzetben az É-i országrész kisvárosai vannak.

Rétság önkormányzata 1988 és 1993 között mint önhibáján kívüli hátrányos helyzetű önkormányzat működött. A polgármester szerint: „Az alapfeladatok ellátásán és az intézmények működtetésén kívül infrastrukturális fejlesztésre nem volt lehetőség, így a városi rang megszerzése a település fejlődését eddig lényegesen nem befolyásolta.” Putnokon csak kisebb fejlesztéseket tudtak véghez vinni, mert „...a szociális rászorultság miatt a város bevételeinek nagy részét szociális célokra használja fel.” A monori polgármester ezzel összefüggésben úgy fogalmazott, hogy „Ma Magyarországon nem könnyű városi rangot, életet megélni, a rang megtartása különösen nagy anyagi, erkölcsi és szellemi erőfeszítésekbe kerül.” „...ma csak terhet jelent a városi rang, mert olyan körzeti feladatokat is el kell látniuk, amelyekhez a szükséges fedezet nincs minden esetben biztosítva. A tabi vezető viszont arra mutatott rá, hogy „...a város azzal, hogy megteremtette a jogi státusának megfelelő feltételeket, csak fele részben teljesítette hivatását. Egyre jobban érezzük: megtartani a megelőző szolgáltatások színvonalát, vagy még inkább: folyamatosan biztosítani az alapellátást, amely kötelező feladat, abban áll igazából a felelősség nagyobb hányada.” S manapság egyre több helyen okozza ez (is) a gondot. Lőrinciben szintén a fejlesztési területről kellett mind nagyobb összegeket a működtetésbe pumpálni, s mára már teljesen megszűnt a fejlesztés, sőt intézményeket kellett visszafejleszteni, ám – a polgármester szavaival élve – „szerencsére még bezárás nem történt.” Azt is megjegyezte a lőrinci vezető, hogy „Sajnos, a várossá válás nem állította meg a település hanyatlását, de ez kevésbé érezhető a hagyományok ápolásában és a különféle kulturális rendezvényeken való részvételen.”

Valamennyi településen – Hévíz kivételével, amely viszonylag fejlett infrastruktúrával rendelkezett – az infrastrukturális ellátás javítása jelentette a legsürgősebb teendőt. Ez elsődlegesen a település közművekkel, intézményekkel való ellátottságának bővítését foglalja magába. Az utóbbi években ehhez a lakosság egyre jelentősebb saját erőforrása szükséges.

Kecelen a várossá nyilvánítás után „nagyléptékű” fejlesztések” történtek: megújult a városi könyvtár, korszerűsödött a közvilágítás, kiépült a gázvezetékrendszer, sportcsarnokot, rendőrsőt avattak és felállították a „Római istenek kútját”, ami idegenforgalmi látványosság lett. Tégláson ugyancsak „soha nem látott fejlődés indult el”, ami a gázvezetékhalózat kiépítését és a sportcsarnok átadását vonta maga után. Balatonföldváron a „rohamos fejlődésnek” köszönhető, hogy felavathatták az új közösségi házat, amiben egy étterem is helyt kapott. Balatonlellén is fejlesztették a víz-, csatorna- és gázhalózatot, csakúgy, mint Monoron, ahol még a telefonfejlesztés is folyamatban van az OTP-fiók, a Művelődési Ház és Könyvtár közös beruházás mellett. Letenyén ugyancsak a városi ranghoz fűződik az intézményi és szolgáltatás jellegű központok kialakulása. Nyergesújfalun a fejlesztések következtében a csatornázottság 99%-os, a szilárd burkolatú úthálózat kiépítettsége 90% feletti és teljes körű a gáz- és a kábeltévhálózat, valamint ezeken túlmenően új buszmegálló és formatervezett utcai bútorok díszítik a város főútját. Szintén a lakosság lelkesedése, áldozatvállalása ellensúlyozza a szűkülő erőforrásokat pl. Mindszenten és Hajdúdorogon, ahol 1989–1994 között megnövekedett a portmentes utak és a gázzal fűtött lakások aránya, továbbá elkészült az utóbbiban a görög katolikus gimnázium épülete.

Az infrastrukturális fejlesztések közvetve és közvetlenül egyaránt előnyösen hatottak a városok arculatára, a városképre, amiről több településvezető, a mindszenti, a keceli, a téglási, a balatonföldvári, a balatonlellei és a nyergesújfalui egyaránt beszámolt. A legújabb kutatások szintén azt bizonyítják, hogy napjainkban és a jövőben még inkább felértékelődik a település milyenségének, „külsőjének” a szerepe abban, hogy mennyire válik „eladhatóvá”, azaz vonzóvá a különböző funkciók számára (G. J. ASWORTH–H. VOOGD 1997). A 21. sz.-ban már sokkal inkább a városok versenynek egymással, amelyek esélye, ill. „értékesítése” számottevően függ attól is, hogy hogyan néz ki, milyen benyomás, kép alakul ki róla.

A két véglet között oszlottak meg a vélemények arról, hogy milyen szerepe van a várossá válásnak a lokális gazdaságban. Az egyikhez azok az álláspontok tartoznak, amelyek szerint a városi cím egyáltalán nem vagy csak nagyon szerény mértékben hatott a város gazdasági fejlődésére. Ezt a leginkább az 1989-ben várossá lett és főleg az É-i megyékben levő települések vezetői állították.

Tükröződik ez az alábbi idézetekből is: „Sajnos, a helyi gazdasági életben nem történtek változások” (Nyergesújfalu). „Sajnos, munkahelyteremtésre nem kerülhetett sor, sőt jelentős számú munkahely szűnt meg” (Rétság). „A külföldi és a magyar vállalkozók letelepedése minimális” (Putnok). „A meglévő kisüzemek sorra bezárták kapuikat, a helyi ÁFÉSZ mint prominens foglalkoztató csődbe jutott, s a még működő cégek is fokozatosan csökkentik létszámukat” (Pétervására). „Az ún. munkahelyteremtő váltás nem fedi le az aktív munkából kikerült emberek százainak megélhetést biztosító ügyét” (Monor). „Nem tolonganak a külföldi befektetők, és a magyar vállalkozások sem telepítenek jelentősebb üzemet, vállalatokat” (Mindszent). „A helyi gazdasági élet, ill. foglalkoztatás terén sajnos még nem érezhető a városi cím” (Abony).

Mindezekkel összefüggésben fel kell hívni a figyelmet arra, hogy ezek a kedvezőtlen gazdasági folyamatok, a helyi ipari, mezőgazdasági létesítmények válsága nem a várossá nyilvánítás következménye, azoknak sokkal mélyebb okai vannak, amelyek alapvetően a rendszerváltozás következtében kerültek a felszínre. Az pedig már „csak” a véletlennek a műve, hogy ezek a települések épp akkor lettek városok, amikor az ország egészében és a lokális gazdaságban is ilyen nagy volumenű változások zajlanak, amelyek kedvező hatásai ma még kevésbé érezhetők.

A másik csoportot azok a tapasztalatok alkották, bár jóval kisebb hányadban, amelyek a várossá válás és a település relatíve dinamikus gazdasági fejlődése közötti szoros kapcsolatról tudósítottak.

„A korábbi elmaradott térségi település gazdaságában a külföldi befektetés és a külföldi privatizáció is megjelent” (Letenye). „A vállalkozók beruházási kedvét egyértelműen növelte a városi rang és az önállóság ténye” (Téglás). A keceli polgármester viszont azt hangsúlyozta, hogy nem önmaga a várossá nyilvánítás idézett elő fellendülést, hanem az általa indukált fejlesztés az, ami közvetve belejárhat a helyi gazdaság fejlődésébe, új cégek letelepedésébe, mintegy megteremtve azok kibontakozásának az előfeltételeit.

Az is kiderült a válaszokból, hogy az anyagiak mellett vagy azon kívül és talán az újabb kapcsolatbővítési, szélesítési lehetőségeken túl, amire a nyergesújfalui vezető utalt, sokkal fontosabb a városi rang erkölcsi, etikai tartalma, ami a lakosság tudatának, gondolkodásának a reformálódását is elindította. Ez az a folyamat, ami a legkevésbé látványos és talán a legnehezebb is, éppen ezért a legtöbb időt veszi majd igénybe. De a

pozitív változás első jelei néhány településen (Balatonföldvár, Jászfényszaru, Balatonlelle) már megfigyelhetők. A városi rang elnyerése után az ott lakók egyre nagyobb igényeket, elvárásokat támasztanak településükkel szemben, mert úgy vélik, hogy „...egy városban kell, hogy legyen...” A cím tehát egyfajta kötelezettséget is jelent, olyan szellemi hozzáállást, gondolkodást indukál, ami fejlesztésre, tevékenységre ösztönöz, de ez a tenni akarás erősíti a közös gondolkodást, az identitástudatot és a lakóhelyhez való ragaszkodás érzését is. Egyebek mellett Balatonlellén hozzájárulnak még ehhez a felelevenedett és felélénkült kulturális programok, valamint az új városi címer és zászló megalkotása és használata. Főleg napjainkban fontos ez, amikor elsősorban a munkalehetőségek hiánya lakóhelyváltásra ösztönzi a fiatalabb, iskolázottabb, mobilabb rétegeket.

A vizsgálatok alapján egyre nyilvánvalóbb, hogy ma már a hangsúly a várossá válásnak a hely „szellemére” gyakorolt hatásán van inkább, mert ettől sokkal erőteljesebben függhet a kisváros sorsa, mint esetleg az anyagiaktól. Ugyanis, ha tudatosan a lakosságban a rangból fakadó „kötelezettség”, ha érzi, hogy az releváns lehet a továbbiak szempontjából, akkor talán könnyebb átvészelni a nehezebb gazdasági körülményeket. Ám, ha hiányzik ez a „szellemiség”, akkor lakossága akaratlanul is hanyatlásba sodorhatja települését és akkor valóban perspektívátlanul válhat a város jövője. Az utóbbi évek kutatásai szintén azt erősítik, hogy a várossá nyilvánítás tényezői között a szubjektív elemek mind fontosabb szerepet játszanak (KISS É. 1993).

Az önkormányzatok közel fele jelezte, hogy a várossá nyilvánítás nem érintette számottevően a település jelentőségét, megítélését, valamint a környező településekkel és a megyével már korábban kialakított kapcsolatait sem. Mások viszont arról számoltak be, hogy a „várossá válás” ténye rangot, tekintélyt adott településüknek és erősödött a pozíciója nemcsak a közvetlen, hanem a tágabb környezetükben is, amit az addig végzett munkájuk eredményének, elismerésének köszönhetnek. De ez egyben azt is jelentette, hogy fokozódott az elvárás is a településsel szemben elsődlegesen a környező községek oldaláról.

Két településvezető – a tabi és a monori polgármester – a kisváros helyzetének, kapcsolatainak az idők folyamán való módosulását emelte ki. Eleinte a Tab környéki községek, részben egykori társközségek teljesen elfordultak a korábbi vonzáskörzetközponttól, a „székhelytől”, ami szinte általános tendencia volt a rendszerváltozás után. A kistelepülések igyekeztek önállóságukat megteremteni, függetlenségüket féltve inkább befelé fordultak. Később azonban az a felismerés, hogy a megoldandó feladatok egyedül sokkal többre kerülnek, az együttműködés felé, a közeledés irányába terelte a kapcsolatokat. A monori vezető ellenben azt tapasztalta, hogy a kezdeti kedvező kapcsolatok és pozitív megítélés azért vált kedvezőtlené, mert a vonzáskörzeti községek úgy „gondolják” – mivel erősen él még bennük az a berögződés, hogy a városok még mindig előnyösebb helyzetben vannak a fejlesztési források „elosztásakor”, holott ma már a városi cím nem jelent anyagi előnyt. A különböző fejlesztési forrásokból való részesedésben, a pénzszerzésben nem a rang, hanem a lőrinci és a hévízi vezető szerint a személyes kapcsolatok a döntőek, dominánsak.

A legtalálóbban, hogy ténylegesen mit is jelentett a városi cím a következő idézetek fejezik ki: „Ez az első lépcsőfok, és mindig külön munka egy-egy ilyen lépcsőfokot levetni” (Jászfényszaru). „Az egyes embereknek nemigen hoz anyagi hasznot, de újabb célkitűzések megvalósítására ösztönöz bennünket, a fejlődés csirája” (Mindszent). „A városi rang elsősorban a településnek és az ott élőknek jelent ma valamit” (Téglás). „Egy lehetőséget jelent, hogy arra érdemesek legyünk, hogy annak megfeleljünk” (Balatonlelle). „Távlatban mindenképp érdemes városnak lenni, a lehetőség benne van” (Lőrinci). „Következetes és előrelátó fejlesztési politika szükséges ahhoz, hogy a városi ranggal járó kihívásoknak meg tudjunk felelni” (Letenye). Rövidebben, tömörebben megfogalmazva a városi cím „jelentős mérföldkő” (Kecel), „más minőségi kategória” (Balatonföldvár), amely „rangot, megbecsülést ad” (Mezőhegyes) és „nagyon jó irányú szemléletváltozást eredményez (Letenye), miközben kiszélesíti a lehetőségeket” (Tab).

Összegzés

Az utóbbi évtizedekben a hazai városhálózat fejlődésében igen jelentős változások zajlottak le, amit nagymértékben elősegített a várossá nyilvánítás szabályozásának „lazulása”. Ugyanis a korábban szigorúbb kritériumrendszer egy rugalmasabb, az egyedi sajátosságokra jobban építő irányba mozdult el.

A városodással egyidejűleg nemcsak a városok száma gyarapodott, és mérséklődött az elhelyezkedésükben fennállt területi differencia, hanem a városiasodottságuk is fokozódott, habár ennek a mértékében még számottevőek a települések közötti különbségek. A vizsgálatok azt mutatják, hogy a várossá nyilvánítás éve és a település városiasodottságának foka között mintha fordított arányosság lenne. Általában minél később lett egy település város, annál több olyan jellemzője lehet, ami alapján nem igazán tekinthető városnak. Az 1990-es évek elején várossá vált települések egy részére különösen igaz az, hogy még a „városon innen, a falun túl” állapotában vannak. A várossá nyilvánítás ténye viszont olyan erőket, energiákat szabadíthat fel, ami lehetővé teszi ezen hátrányok rövid időn belüli „ledolgozását”, de legalább is a csökkentését. A statisztikai adatok értékelése és az empirikus kutatás egyértelműen bizonyította, hogy minél később vált egy település várossá, annál nagyobb hatással volt a várossá válás a település életére, fejlődésére. Ez a leginkább az infrastrukturális fejlesztésekben, a település arculatában és a helyi lakosság tudatának, gondolkodásának a módosulásában figyelhető meg. Bár maga a várossá nyilvánítás szabályozása még ma is sok vitára ad okot, magának a várossá válásnak a pozitív hatása a település fejlődésére vitathatatlan.

IRODALOM

- ASWORTH, G. J.–VOOGD, H. 1997. A város értékesítése. – Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 267 p.
- BARTKE, I. 1991. A városodási folyamat jellege és néhány tényezője Magyarországon. – GTI Közlemények. 3. 51 p.
- CSAPÓ T.–KOC SIS ZS. 1997. A várossá nyilvánítás elvi kérdései, potenciális városok az Északnyugat-Dunántúlon. – Tér és Társadalom. 1. pp. 183–196.
- HAJDÚ Z. 1993. A városi jogállás és az urbanizáció történeti alakulása Magyarországon a 18. századtól 1945-ig. – Kézirat. Pécs, 52 p.
- HENCZ A. 1973. Területrendezési törekvések Magyarországon. – Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 677 p.

- KISS É. 1992. A szellemi potenciál néhány jellemzője a Közép-Tiszavidéken. – *Alföldi Tanulmányok* 16. pp. 139–157.
- KISS É. 1993. A várossá válás történelmi és kulturális feltételei. – Kézirat, Budapest, 16 p.
- KÓRÓDI J.–KŐSZEGFALVI GY. 1971. Városfejlesztés Magyarországon. – Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 136 p.
- MÉSZÁROS R. 1988. A helyi hatalom minősége és a település sorsa. – In: CSEFKÓ F.–SZIRTES G. (szerk.): Településfejlesztés, helyi társadalom, önkormányzat. A „lenini örökség” és korunk. – MTA RKK, Pécs, pp. 70–73.
- SZIGETI E. 1994. Városodás, várossá nyilvánítás. – Kézirat, Budapest, 49 p.

THE PROBLEMATICS OF THE DECLARATION OF A TOWN AND THE IMPORTANCE OF
BECOMING A TOWN FROM THE ASPECT OF LOCAL AUTHORITIES

by *É. Kiss*

S u m m a r y

The aims of this study are (i) to evaluate the regulation of the declaration of a town and its criteria and (ii) to reveal the importance of becoming a town. It is based on the surveys carried out among local authorities in 1993 and 1995. The interviews covered the following main questions:

- By what kind of factors should a settlement be declared a town?
- Why do villages (settlements) want to become a town even today?
- What does a town-status offer nowadays?
- Does it have any advantage, and if yes, in what sense?

The results of the surveys show that local authorities agree that the declaration of town-status has to be regulated in that certain criteria should be met but that the applications for town-status have to be judged independently of each other. In sum the criteria should be more objective and the judgement more subjective. The empirical research has also proven unanimously that becoming a town has a positive effect on the development and image of the settlement and on the consciousness and mentality of the local population.

Translated by the author